

Przemoc w rodzinie — działania pracowników oświaty

Katarzyna Fenik-Gaberle
Renata Kałucka

Redaktor prowadzący

Maria Talar

Redakcja językowa i korekta

Katarzyna Gańko

Projekt okładki i skład

Barbara Jechalska

(z wykorzystaniem motywu zaprojektowanego
przez Studio Kreatywne Małgorzaty Barskiej)

Zdjęcie na okładce: © alexsokolov/Fotolia.com

© Copyright by Ośrodek Rozwoju Edukacji

Warszawa 2016

Wydawca

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

www.ore.edu.pl

tel. 22 345 37 00

fax 22 345 37 70

Spis treści

Wprowadzenie.....	4
1. Dlaczego nauczyciele, wychowawcy, pedagodzy powinni reagować na przemoc domową?	4
2. Kim są i kim nie powinni być nauczyciel i pedagog?	5
3. Jak rozpoznać, czy dziecko jest ofiarą przemocy w rodzinie?	8
4. Praca zespołu pedagogicznego w sytuacji podejrzenia lub ujawnienia przemocy	10
5. Kontakt z rodzicami	11
6. Rozpoznanie sytuacji dziecka	14
7. Kwestionariusz do rozpoznawania stopnia bezpieczeństwa dziecka i wskazówki postępowania	14
8. Lista sygnałów ostrzegawczych mogących wskazywać na to, że dziecko jest ofiarą przemocy w rodzinie – narzędzie rozpoznawania sytuacji dziecka	15
9. Procedura „Niebieskie Karty” i działania w ramach grupy roboczej	18
10. Interwencja a dziecko	19
11. Dokumentacja	20
Podstawa prawna	21
Kwestionariusz oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka (dziecko młodsze – poniżej 9 lat)	22
Kwestionariusz oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka (dziecko starsze – powyżej 9 lat)	26

Wprowadzenie

Czy jednym z zadań pracownika oświaty jest reagowanie na przemoc wobec dziecka? Tak, zapisy prawne dotyczące jego pracy nie pozostawiają co do tego żadnych wątpliwości.

W art. 6 Karty Nauczyciela (Dz.U. z 1982 r. nr 3, poz. 19) zapisano: „Nauczyciel obowiązany jest rzetelnie realizować zadania związane z powierzonym mu stanowiskiem oraz podstawowymi funkcjami szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą”. Dodatkowo ustawa o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. nr 95, poz. 425) w art. 4 doprecyzowuje ten zapis: „Nauczyciel w swoich działaniach dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych ma obowiązek kierowania się dobrem uczniów, troską o ich zdrowie, postawę moralną i obywatelską z poszanowaniem godności osobistej ucznia”. Zakres działalności nauczycieli i pedagogów podejrzewających występowanie przemocy w rodzinie został więc określony w najważniejszych aktach prawnych dedykowanych oświacie.

Bardzo istotny dokument dotyczący praw dziecka – Konwencja o prawach dziecka (Dz.U. z 1991 r. nr 120, poz. 526) – w art. 19 mówi, że „troską państw-stron jest podejmowanie wszelkich właściwych kroków w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) prawnego(ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem”.

Oświata – podobnie jak policja, pomoc społeczna, ochrona zdrowia i komisje rozwiązywania problemów alkoholowych – została wyznaczona do inicjowania procedury „Niebieskie Karty” w każdym przypadku podejrzenia wystąpienia przemocy w rodzinie (zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”; Dz.U. z 2011 r. nr 209, poz. 124).

1. Dlaczego nauczyciele, wychowawcy, pedagodzy powinni reagować na przemoc domową?

Społeczną i zawodową rolą nauczyciela jest ochrona dziecka i troska o jego rozwój. Wiemy, że przemoc zawsze zaburza poszczególne obszary rozwojowe. Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie jest więc dbałością o zdrowie zarówno fizyczne, jak i psychiczne uczniów i podopiecznych.

Nauczyciel pracuje na swój autorytet, na to, by odbierano go jako osobę ważną, znaczącą, ustalającą i wymagającą, reagującą na wszelkie przejawy naruszenia zasad społecznych na terenie szkoły czy przedszkola. Dla uczniów jest więc kimś, kto osądza, które zachowanie jest niewłaściwe, które kogoś krzywdzi, które jest ryzykowne. Swoją postawą pokazuje dzieciom, co powinno być dla nich ważne.

Zatem czy pracownik oświaty może nie zauważać krzywdy ucznia? Czy może nie pytać, czemu powstały urazy fizyczne i/lub utrzymują się niepokojące zachowania, które mogą wskazywać, że ktoś krzywdzi dziecko? **Nie może, gdyż wchodzi to w zakres jego obowiązków.**

Nauczyciel powinien być, jest lub może być w kontakcie z rodzicami dziecka. Nie obowiązuje go tajemnica zawodowa tak jak psychologa czy terapeutę, może zatem użyć swojej wiedzy o potrzebach dziecka, by nakierować rodziców na właściwe postępowanie z nim. Ma wiedzę pedagogiczną, autorytet społeczny i możliwość wywierania wpływu na zachowanie dzieci, może przekazywać informacje o skutecznych sposobach interwencji. W rozmowie z rodzicami może i powinien opisywać, jak rozumie zachowanie dzieci, zwracać im uwagę na to, czego potrzebuje ich dziecko, jaki sposób traktowania jego spraw, kłopotów i relacji może być najbardziej wartościowy.

2. Kim są i kim nie powinni być nauczyciel i pedagog?

Warto wiedzieć, kim jest nauczyciel w procesie rozpoznawania sytuacji dziecka i reagowania na jego potrzeby, także na zagrożenie jego bezpieczeństwa w rodzinie. Zmniejsza to prawdopodobieństwo pomyłkowego wchodzenia w zadania zawodowe innych profesjonalistów (sędziego, funkcjonariusza policji, psychologa itp.) oraz pozwala określić zadania, które pracownik oświaty musi realizować, a których nie powinien.

Przykład:

Wychowawczyni 8-letniej Ani dowiedziała się od dziewczynki, że jest bita w domu. Dziewczynka poprosiła o dyskrecję. Skoncentrowana na zaufaniu, jakim obdarzyło ją dziecko, nauczycielka nie przekazała nikomu tej informacji. Przez wiele dni niepokoiła ją ta sprawa, udała się więc po poradę do punktu informacyjno-konsultacyjnego. Specjalista ds. przeciwdziałania przemocy ocenił, że nie wolno jej przemilczeć tej sytuacji, ponieważ nie ma przepisu, który zezwala na utajnienie tej informacji, i zalecił uruchomienie procedury „Niebieskie Karty”.

Nauczyciel, wychowawca nie jest diagnostą. Nie musi badać dziecka, prowadzić wywiadu, dokonywać diagnozy klinicznej, zastanawiać się, czy dziecko mówi prawdę. Specjalistą, który może posiadać takie kompetencje, jest pracownik poradni psychologiczno-pedagogicznej. Jednakże wystarczającym powodem do rozpoczęcia działań jest na pewno samo otrzymanie informacji dotyczącej przemocy wobec ucznia. Nauczyciel może działać także wtedy, gdy podejrzewa, że bezpieczeństwo dziecka w rodzinie jest zagrożone, gdy takiej informacji udzieli mu dorosły lub samo dziecko. Wówczas przy współpracy z pedagogiem i/lub psychologiem szkolnym i dyrekcją placówki zgłasza sprawę do zespołu interdyscyplinarnego (najczęściej istniejącego przy lokalnym ośrodku pomocy społecznej), który jest zobowiązany do rozpoznania sytuacji. W razie wątpliwości może skonsultować sprawę z pracownikiem poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Pracownik oświaty nie jest prokuratorem. Prokurator oskarża – przedstawiciel oświaty przyjmuje informacje, rozpoznaje wstępnie sytuację konkretnego dziecka (z reguły przez pryzmat wiedzy na jego temat). Gdy nauczyciel czy wychowawca dowiaduje się, że w domu dziecka dochodzi do przemocy, nie ocenia kompetencji rodzicielskich. Jeśli zna problemy dziecka i wie, z czego może wynikać niewłaściwe postępowanie rodziców (np. z niewiedzy, jak wyznaczać granice), rozmawia z nimi, wskazuje właściwe zachowanie, kieruje do specjalisty – jednym słowem: pomaga.

Pracownik oświaty nie jest sędzią. Nie określa winy i nie ustala kary. W jego działaniach powinno być więcej wsparcia, doradztwa, podpowiedzi.

Pracownik oświaty nie jest policjantem. Jego działania nie powinny przekraczać granic rodziny i domu, stosowania nawet uzasadnionego przymusu, zatrzymywania sprawcy. Przedstawiciel oświaty pracuje w szkole, więc to tam zaprasza rodziców na spotkanie, tam stara się ustalać potrzebne działania, a jeśli to potrzebne – współpracuje z innymi instytucjami, profesjonalistami.

Nauczyciel, wychowawca nie prowadzi terapii z dzieckiem i/lub jego rodzicami. Nie musi mieć kompetencji i wiedzy dotyczącej terapii, potrzebnych zmian w rodzinie z problemem przemocy. Ważne jest jednak, by swoim zachowaniem wpływał na motywację do zmiany, jeśli wie, że w rodzinie dochodzi do niewłaściwych zachowań względem dziecka. Wspieranie postaw, które nie usprawiedliwiają przemocy wobec dzieci, ale wskazują, jak ważne jest rozumienie dziecka, nawiązywanie z nim bliskich relacji – to zadanie, które nadaje sens pracy pedagogicznej. Dla rodziców dopuszczających się krzywdzenia dzieci taki sposób postrzegania

ich roli rodzica jest dużo bardziej motywujący do zmiany niż krytyka. Z niej bowiem łatwo mogą przejść do postawy zamkniętej na współpracę (mamy na myśli rodziców chętnych do współdziałania). Nauczyciel nie powinien oceniać, negatywnie ustosunkowywać się do rodziców, którzy mają słabe kompetencje wychowawcze. Specjalistyczne działania korekcyjne względem rodziców stosujących przemoc, wsparcie dla osoby doznającej przemocy w rodzinie – to zadania, w których może pomóc rodzicom pracownik poradni psychologiczno-pedagogicznej. Zadaniem nauczyciela, wychowawcy jest zatem bliska współpraca z tymi profesjonalistami, by rozumieć i umieć wyjaśnić rodzicom ich wspierającą rolę.

Pracownik oświaty powinien być przede wszystkim profesjonalistą, tzn. wszystkie podejmowane przez niego działania powinny wpływać na realizację jedynie tych zadań, które są opisane w regulaminach dotyczących tego zawodu i resortu oświaty. Nie powinien wychodzić ze swojej roli, wkraczać w kompetencje żadnej innej grupy zawodowej.

Aby realizować zadania w ramach przeciwdziałania przemocy w rodzinie, pracownik oświaty potrzebuje wiedzy na temat tego problemu, którą może uzyskać od swoich przełożonych i wyspecjalizowanych instytucji. Podejmując te ważne zadania, nie może bowiem używać intuicji, domyślać się, jak powinien postąpić. Minimalna wiedza, jaka jest w naszej opinii potrzebna pracownikowi oświaty, powinna dotyczyć rozpoznawania sytuacji dziecka, którego bezpieczeństwo w rodzinie jest zagrożone, oraz prawnych zobowiązań i możliwości udzielenia mu pomocy przez nauczyciela, pedagoga, wychowawcę.

W praktyce działania związane z reagowaniem w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie nauczyciele, wychowawcy podejmują we współpracy z pedagogiem szkolnym.

Do szczegółowych zadań pedagoga w tym zakresie wskazywanych w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. (Dz.U. 2013 poz. 532) należą m.in.:

1. „diagnozowanie sytuacji wychowawczych w przedszkolu, szkole lub placówce w celu rozwiązywania problemów wychowawczych oraz wspierania rozwoju uczniów;
2. podejmowanie działań z zakresu profilaktyki uzależnień i innych problemów dzieci i młodzieży;
3. inicjowanie i prowadzenie działań mediacyjnych i interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych”.

Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie procedury „Niebieskie Karty” (Dz.U. z 2011 r. nr 209, poz. 124) wskazuje na następujące działania przedstawiciela oświaty:

1. „udzielanie kompleksowych informacji o:
 - a) możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
 - b) możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie;
2. podejmowanie, w razie potrzeby, innych niezbędnych czynności zapewniających ochronę życia, zdrowia i mienia osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, włącznie z zastosowaniem na podstawie odrębnych przepisów w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania;
3. przeprowadzanie na miejscu zdarzenia, w przypadkach niecierpiących zwłoki, czynności procesowych w niezbędnym zakresie, w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa;
4. diagnozowanie sytuacji i potrzeb osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w tym w szczególności wobec dzieci;
5. udzielanie kompleksowych informacji rodzicowi, opiekunowi prawnemu, faktycznemu lub osobie najbliższej o możliwościach pomocy psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej oraz wsparcia rodzinie, w tym o formach pomocy dzieciom świadczonych przez instytucje i podmioty w zakresie specjalistycznej pomocy na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie”.

3. Jak rozpoznać, czy dziecko jest ofiarą przemocy w rodzinie?

Dziecko, które jest ofiarą przemocy, może wykazywać różne symptomy widoczne w zachowaniu i funkcjonowaniu emocjonalnym. Doświadczenie przemocy w życiu dziecka najczęściej zaburza jego rozwój we wszystkich obszarach.

Z reguły u dziecka krzywdzonego występuje kilka–kilkanaście objawów widocznych w wymienionych poniżej czterech sferach rozwojowych. Występowanie pojedynczego objawu nie musi oznaczać, że dziecko jest krzywdzone. Niektóre z opisanych zachowań są charakterystyczne i normalne dla poszczególnych etapów rozwojowych, dlatego należy uwzględnić ten aspekt podczas obserwacji.

Rozwój poznawczy:

- opóźnienie rozwoju poznawczego w odniesieniu do wieku dziecka;
- trudności w koncentracji uwagi;
- zaburzenia rozwoju mowy, np. jękanie, mutyzm wybiórczy;
- zniekształcenia myślowe, tzn. przekonanie o swojej winie, odpowiedzialności za to, co się stało – często widoczne w wypowiedziach dziecka, jego stosunku do siebie, jego sposobie uczestniczenia w życiu grupy rówieśniczej.

Rozwój emocjonalny:

- poczucie winy;
- wysoki poziom lęku, fobie;
- niska samoocena;
- reakcje nerwicowe, np. tiki, obgryzanie paznokci, wyrywanie sobie włosów czy brwi;
- odcinanie się od emocji – dziecko w różnych sytuacjach zachowuje się tak, jakby nic nie czuło;
- nerwowość, złość, płacz bez konkretnego powodu;
- moczenie wtórne;
- stereotypie występujące w zabawie (dotyczy głównie dzieci w wieku przedszkolnym i młodszym szkolnym – dziecko w sposób uporczywy powtarza elementy zabawy, bawi się ciągle w to samo, nie zmienia żadnego elementu zabawy. Tematem zabaw nie musi być przemoc. Występowanie wyłącznie tego objawu może wskazywać na zaburzenia rozwojowe dziecka).

Rozwój psychoseksualny:

- zachowania masturbacyjne (masturbacja – bez innych objawów – zwykle jest oznaką towarzyszącego dziecku napięcia emocjonalnego, nie zaś przemocy. U dzieci małych, do 4. roku życia, masturbacja stanowi element prawidłowego rozwoju psychoseksualnego);
- zachowania seksualne;
- wypowiedzi dotyczące seksualności: używanie nowych, nieadekwatnych do wieku określeń dotyczących czynności seksualnych i/lub intymnych okolic ciała, nadmierne zainteresowanie seksualnością, wulgarne wypowiadanie się na tematy z nią związane;
- odgrywanie przemocy seksualnej podczas zabawy;
- wiedza o seksualności nieadekwatna do wieku dziecka;

- stereotypie występujące w zabawie związane z kontaktem seksualnym;
- zachowania o charakterze prostytucji (dotyczy dzieci w wieku szkolnym i młodzieży);
- uszkodzenia w obrębie narządów płciowych, nawracające infekcje narządów moczowo-płciowych.

Rozwój psychospołeczny:

- wycofanie się, izolowanie od grupy rówieśników;
- zachowania agresywne wobec rówieśników;
- nieposłuszeństwo (dotyczy dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym) lub zachowania opozycyjno-buntownicze (dotyczy dzieci w wieku szkolnym i młodzieży);
- stosowanie przemocy wobec innych;
- zachowania ryzykowne (dotyczy dzieci w wieku szkolnym i młodzieży).

4. Praca zespołu pedagogicznego w sytuacji podejrzenia lub ujawnienia przemocy

Celowo piszemy tu o pracy zespołu pedagogicznego (czy przedstawicieli oświaty) w sytuacji reagowania na podejrzenie przemocy wobec dziecka. To zbyt ważne decyzje, by można było podejmować je bez konsultacji w zespole. Istnieje ryzyko pominięcia istotnych elementów (np. ze względu na strach przed późniejszymi oskarżeniami o pomówienia lub skrzywdzenie rodziny). Z drugiej strony: możemy nie być pewni, które elementy naszej wiedzy o dziecku i rodzinie są faktami, a które sami dodajemy ze względu na lęk o sytuację dziecka. W tej pierwszej sytuacji niestety wolimy czasem nie reagować, powołać się na swoją niepewność i nie doprowadzić do potocznie rozumianego „skrzywdzenia rodziny i samego dziecka”. W drugiej zaś – chcąc ochronić dziecko i wyobrażając sobie, jak straszny jest jego los – możemy w lęku dodać od siebie, że występują prawdopodobnie także inne przejawy krzywdzenia, które w rzeczywistości mogą wcale nie istnieć.

Konsultacja zespołowa to np. rozmowa w zespole o swoich podejrzeniach. Warto umówić się, że słuchacz powie, co myśli o opisanej sytuacji, jak ją odbiera. Te dwie osoby nie muszą się zgadzać, ale decyzję o dalszych działaniach warto podjąć wspólnie, zespołowo – tak, by osoba podejrzewająca krzywdzenie dłużej się nie niepokoїła. Można zaprosić rodziców na spotkanie w celu rozpoznania poziomu bezpieczeństwa w rodzinie lub nakłonić ich do wizyty u psychologa czy specjalisty ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Pamiętajmy, że reakcja nie musi być poparta pewnością – wystarczy przekonanie o potrzebie sprawdzenia stopnia bezpieczeństwa dziecka. Nauczyciel czy pedagog nie jest prawnie zobowiązany i nie ma uprawnień do orzekania o winie i wymierzania sprawiedliwości. Jego zadaniem jest uruchomienie instytucji (w trybie natychmiastowym, stosownie do sytuacji) i sprawdzenie, czy otrzymały one wszystkie potrzebne informacje.

Wiemy, jak niezwykle cenna jest dobra współpraca grona pedagogicznego szkoły, jak wartościowe są wzajemne wsparcie, wysoki poziom zaufania, życzliwe doradzanie, przekonanie o pracy zespołowej, a nie indywidualnej trudnej sytuacji nauczyciela („to nie *mój uczeń*”). Nad dobrą formą komunikacji zespołowej, która jest weryfikowana w trudnych momentach, pracuje się wiele lat. Wiele zależy od dyrektorów szkół jako osób, którzy swoją postawą sygnalizują innym pracownikom poziom traktowania problemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. To dyrektorzy ustalają, jakimi procedurami w sytuacji podejrzenia przemocy wobec dziecka będzie kierował się zespół. Prawdopodobnie oni właśnie potrzebują najwięcej wsparcia w tym zakresie.

5. Kontakt z rodzicami

Wielu nauczycielom myśl o kontakcie z rodzicami nie kojarzy się dobrze. Czasem, konsultując takie spotkania, rozpoznajemy duże trudności nauczycieli. Są one najczęściej związane z określeniem swojej roli i dobrym zrozumieniem jej granic. Niezwykle pomocne jest wcześniejsze określenie celu takiego spotkania i przedstawienie go rodzicom. Do celów spotkania należą najczęściej:

- poinformowanie rodziców o tym, czego dotyczy spotkanie;
- przekazanie posiadanych informacji (fakty, informacje, obserwacje niepokojące pracowników szkoły);
- zmotywowanie rodziców do pracy nad zmianą zachowania, a w szczególności do stworzenia propozycji poprawy sytuacji dziecka lub do profesjonalnego wyjaśnienia np. niepokojących objawów towarzyszących dziecku;
- określenie możliwych form pomocy – zarówno ze strony placówki, jak i rodziców;
- ustalenie kolejnych kroków.

Wymienione cele służą sprawdzeniu stopnia bezpieczeństwa dziecka w odniesieniu do przemocy w rodzinie. Aby pracownik mógł to zrobić konieczna jest współpraca rodziców z placówką. Mając nadzieję na powodzenie w tej sprawie, zapraszamy na spotkanie rodzica,

który we wstępnej ocenie nie jest rodzicem krzywdzącym. Zaproszenie rodzica krzywdzącego utrudniałoby dodatkowo i tak niełatwą rozmowę. Najczęstszą reakcją osoby, która spotyka się choćby z sugestią, że krzywdzi swoje dziecko, jest zaprzeczanie. Prawie wszyscy sprawcy przemocy w rodzinie, nawet jeśli później jest to dowiedzione w sądzie, nie przyznają się do tego, że stosują przemoc. Często reakcją może być także:

- bagatelizowanie skutków, o których mówi ofiara („Przecież nic takiego ci nie zrobiłem, przesadzasz”);
- przerzucanie odpowiedzialności na ofiarę („Gdyby syn mi nie podskakiwał, tobym go nie bił”);
- atakowanie instytucji („To w szkole córce dzieje się krzywda, bo dzieci się z niej śmieją, a wy nie reagujecie”).

Myślenie o rodzicu niekrzywdzącym, czyli tym, który bezpośrednio nie stosuje przemocy w domu, jako o partnerze do współpracy z placówką ma większy sens, ponieważ daje szansę, że rodzic ten (najczęściej jest to matka) podejmie odpowiednie kroki, aby nie dopuścić do przemocy albo przerwać ją. W tym miejscu zwracamy uwagę na sytuację, kiedy rodzic niekrzywdzący sam jest ofiarą przemocy domowej (gdy sprawca stosuje przemoc wobec dziecka oraz swojego dorosłego partnera, np. żony). Należy wtedy podjąć współpracę z instytucjami, które pomagają dorosłym ofiarom przemocy w rodzinie. Najbardziej dostępna w tej sprawie jest pomoc społeczna.

Sygnaty wskazujące na to, że rodzic nie współpracuje z placówką oświatową w sprawie ochrony dziecka przed przemocą w rodzinie:

- rodzic nie przychodzi na umówione spotkanie z pracownikiem;
- rodzic nie uznaje informacji, obserwacji, które przekazuje pracownik („Nic nie wiem o tym, co pani mówi. Nie widzę takiego problemu”);
- rodzic zaprzecza, że w domu dzieje się przemoc („W naszym domu nikt nikogo nie krzywdzi”);
- rodzic atakuje rozmówcę („Chce pani zrobić ze mnie pedofila?”);
- rodzic nie zgadza się na diagnozę dziecka u psychologa, nie podając jednoznacznej przyczyny, nie korzysta z pomocy specjalistów, aby wyjaśnić sytuację, która niepokoi szkołę lub placówkę oświatową.

Kiedy rodzic nie współpracuje, informujemy go o konieczności podjęcia kroków prawnych. Dobrze jest w takiej sytuacji odwołać się do przepisów dotyczących obowiązku reagowania przez nauczyciela czy pedagoga (np. zgodnie z art. 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie). Rodzic musi rozumieć, że do spotkania doszło dlatego, że przedstawiciel oświaty jest ustawowo zobligowany do podjęcia działań, że nie jest to jego osobista idea zmierzająca ku ocenie i skrzywdzeniu kogokolwiek. Warto udostępnić rodzicom właściwe zapisy ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, gdzie określono zobowiązania pracowników sektora oświaty w tym zakresie.

Wielu nauczycieli boi się takich spotkań, boi się oskarżeń o pomówienia. Stąd nasze wyjaśnienie dotyczące obowiązków prawnych i zawodowych tej grupy specjalistów. Należy jednak zwrócić uwagę, że upublicznianie osobom niepowołanym (innym rodzicom, przedstawicielom służb spoza procedury „Niebieskie Karty”, dziennikarzom itp.) informacji na temat treści takich interwencyjnych rozmów i jest wysoce nieetyczne i niewskazane, jeśli chcemy liczyć na dobrą współpracę z rodzicami.

Pracownik oświaty według przepisów jest zobowiązany do współpracy z innymi specjalistami w sprawie przeciwdziałania przemocy wobec dziecka w rodzinie, ale z zachowaniem przepisów prawa i dyskrekcji potrzebnej do zdobycia zaufania osób, z którymi się takie działania prowadzi. Za każdym razem przekazywanie informacji innym osobom powinno wymagać stosownego namysłu, czy jest to uzasadnione, a dana osoba jest powołana do posiadania takich informacji. O upublicznieniu wyroku (skazującego kogoś za to, że używał przemocy wobec dziecka) i jego zawartości, który wydawany jest po przeprowadzeniu całego postępowania z zachowaniem zasad prawa do obrony, decyduje tylko sąd. Żaden profesjonalista nie jest ani zobligowany do takich działań, ani nie ma takich uprawnień. Warto o tym pamiętać, bo ta wiedza ułatwia zrozumienie swojej roli i jej ograniczeń.

Rodzice czasem zgłaszają profesjonalistom, że o fakcie interwencji szkoły dowiedzieli się z samego sądu. Mają w takiej sytuacji żal do pracowników szkoły, że nie powiadomiono ich o zamiarze poinformowania sądu rodzinnego. Zanim zgłosimy sprawę do sądu, wykonajmy inne działania, które mają na celu podjęcie współpracy z rodziną dziecka: przeprowadźmy rozmowę z rodzicami, motywujmy do zmiany, pracy nad relacją z dzieckiem.

Rekomendujemy, by działania interwencyjne skierowane do sądu rodzinnego, policji, prokuratury były podejmowane po wykonaniu pracy nad zmianą zachowania rodziców wobec dziecka i były raczej konsekwencją braku współpracy ze szkołą z ich strony niż pierwszym

zadaniem nauczyciela. Wyjątkiem są sytuacje, w których mamy pełną jasność dotyczącą braku bezpieczeństwa dziecka w rodzinie – np. gdy żaden z rodziców nie stoi po stronie dziecka, nie ochrania go lub gdy przemoc w momencie ujawnienia jest bez wątpienia zagrożeniem życia i zdrowia dziecka.

6. Rozpoznanie sytuacji dziecka

Zdajemy sobie sprawę, że nauczyciele i pedagodzy podczas nabywania wykształcenia nie zawsze otrzymali stosowną wiedzę na temat rozpoznawania sytuacji rodzinnej dziecka. Wielu też jest przekonanych, że nie wolno im tego robić, bo to wtrącanie się do spraw rodziny, niepotrzebne ingerowanie w intymność rodziny, często powodujące zarzuty o brak kompetencji, krzywdzenie rodziny lub używanie narzędzi diagnostycznych i terapeutycznych zarezerwowanych tylko dla psychologów czy terapeutów. Te obawy mają swoje uzasadnienie.

Zdarza się, że niekompetentnie przeprowadzone rozpoznanie, a potem interwencja pracownika oświaty rzeczywiście zagrażają stabilizacji rodziny, w której nie dochodzi do przemocy. Częściej jednak dzieci będące ofiarami przemocy w rodzinie na skutek tych właśnie obaw nauczycieli i pedagogów pozostają bez pomocy, interwencji i ponoszą nieodwracalne konsekwencje doznawania przemocy. Wiadomo, że doświadczanie przemocy zawsze odciska ślad na psychice dziecka i najczęściej niszczy ją w znacznym stopniu. Bardzo istotne jest więc wyposażenie pracowników oświaty w narzędzie, które w miarę możliwości pomoże im rozpoznawać sytuację dziecka i oceniać, czy jest bezpieczne w rodzinie.

7. Kwestionariusz do rozpoznawania stopnia bezpieczeństwa dziecka i wskazówki postępowania

Na zlecenie Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” działającego przy Instytucie Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego stworzyliśmy narzędzie ułatwiające rozpoznanie sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa dziecka (lista sygnałów ostrzegawczych) i ustalenia sposobu reagowania na tę sytuację (wskazówki do postępowania). Narzędzie zostało opracowane specjalnie dla pracowników szkół i placówek oświatowych z podziałem na dwie grupy wiekowe dzieci (do i od 9. roku życia). Wszystkie narzędzia i materiały pomocnicze można znaleźć na stronie [Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”](#). Kwestionariusze oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka oraz propozycje algorytmu postępowania w przypadku podejrzenia przemocy znajdują się także w końcowej części tego opracowania.

Narzędzie powinno się zastosować zawsze wtedy, kiedy wystąpi jakiekolwiek podejrzenie, że dane dziecko doznaje przemocy w rodzinie. W każdej takiej sytuacji pracownik oświaty niezwłocznie sprawdza listę sygnałów ostrzegawczych i adekwatnie do wyniku stosuje wskazówki do postępowania. Oceny stopnia zagrożenia przemocą danego dziecka dokonuje pracownik szkoły lub placówki oświatowej, który posiada największą wiedzę o sytuacji dziecka, np. wychowawca.

Lista sygnałów ostrzegawczych i wskazówki do postępowania nie są przeznaczone dla dzieci i rodziców, nie mogą być im prezentowane i przekazywane do samodzielnego wypełnienia. Jest to narzędzie, które ma służyć pracownikowi oświaty do weryfikowania wątpliwości co do bezpieczeństwa danego dziecka oraz uruchomienia systemu pomocy dziecku i o ile to możliwe – jego rodzinie. Nie należy też wypełniać listy sygnałów ostrzegawczych w obecności ucznia ani rodziców. Sytuacja rozpoznawania bezpieczeństwa w rodzinie to bardzo trudny moment dla dziecka i jego bliskich. Warto wtedy dbać o to, by każdy taki przypadek traktować poważnie i indywidualnie, z uszanowaniem emocji dziecka. Koncentracja uwagi pedagoga czy nauczyciela na wypełnianiu kwestionariusza, a nie na dobrym kontakcie z dzieckiem i członkami rodziny, może wpłynąć na obniżenie poczucia bezpieczeństwa i utrudnić komunikację.

8. Lista sygnałów ostrzegawczych mogących wskazywać na to, że dziecko jest ofiarą przemocy w rodzinie – narzędzie rozpoznawania sytuacji dziecka

Lista sygnałów ostrzegawczych zawiera 30 czynników podzielonych na trzy bloki: A, B i C.

Blok A dotyczy poważnego podejrzenia przemocy wobec dziecka. Są w nim umieszczone szczegółowe informacje, które mogą pochodzić od samego dziecka lub bezpośredniego świadka przemocy, oraz wytyczne do obserwacji, dotyczące dziecka i rodzica.

Blok B określa podejrzenie przemocy wobec dziecka. Zawiera szczegółowe informacje dotyczące obserwacji, jakich może dokonać pracownik placówki odnośnie do dziecka oraz jego rodziców.

Blok C odnosi się do występowania czynników ryzyka zwiększających prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy w rodzinie. Ta część zawiera listę obserwacji pracownika placówki i informacji od osób będących w kontakcie z dzieckiem i jego rodzicami.

Lista sygnałów służy do rozpoznania stopnia zagrożenia przemocą domową konkretnego dziecka. Należy przejrzeć całą listę sygnałów ostrzegawczych, zwracając uwagę na informacje i obserwacje na temat danego dziecka i jego rodziny. Wszystkie trzy bloki są bazą całościowego oszacowania stopnia zagrożenia dziecka przemocą w rodzinie.

Wskazówki do postępowania w związku z podejrzeniem przemocy wobec dziecka

Po wypełnieniu listy sygnałów otrzymamy wynik z ilością punktów w trzech kategoriach: A, B i C. Wynik ten podstawiamy do wskazówek postępowania, zaczynając od określenia liczby punktów otrzymanych w bloku A.

Wskazówki określają trzy różne tryby postępowania w zależności od wyników uzyskanych w liście sygnałów ostrzegawczych. Analizę poszczególnych trybów zawsze należy rozpocząć od punktu „START”, tzn. sprawdzenia, czy w bloku A znajduje się przynajmniej 1 zaznaczony punkt. Jeżeli liczba punktów zaznaczonych w liście sygnałów ostrzegawczych w bloku A jest równa lub większa niż 1, przechodzimy do postępowania w trybie A, tzn. „poważne podejrzenie przemocy wobec dziecka”.

Jeżeli nie, przechodzimy do analizy wyników w bloku B. W przypadku otrzymania 1 lub więcej punktów w bloku B przechodzimy do trybu postępowania B, tzn. „podejrzenie przemocy wobec dziecka”. Jeżeli w bloku B ilość punktów wynosi 0, przechodzimy do bloku C – listy sygnałów. W przypadku gdy ilość punktów w bloku C wynosi przynajmniej 3, przechodzimy do trybu postępowania C, tzn. „czynniki ryzyka”. Gdy w bloku C ilość punktów wynosi poniżej 3, sytuacja dziecka nie jest na tyle jednoznaczna, żeby podejmować działania ochronne i interwencyjne.

Zastosowanie konkretnych działań proponowanych w danym trybie może oznaczać, że w następnym kroku trzeba będzie zmienić tryb postępowania – należy obserwować sytuację dziecka pod tym kątem.

Jeśli wypełnimy część A listy sygnałów ostrzegawczych i na tej podstawie zdecydujemy, że trzeba uruchomić procedurę „Niebieskie Karty”, powinniśmy wypełnić także pozostałe części listy, czyli B i C. Zaznaczenie któregośkolwiek punktu w bloku B dodatkowo uprawdopodobnia podejrzenie przemocy wobec dziecka, zaś zaznaczenie przynajmniej 3 punktów w części C daje obraz czynników ryzyka związanego z przemocą domową w danej rodzinie. Jest to dodatkowa wiedza, która powinna być wniesiona przez pracownika placówki oświatowej

na zebraniu grupy roboczej, powołanej do pracy z rodziną w ramach procedury „Niebieskie Karty”.

Tryb działania A

W tym trybie zalecamy uruchomienie procedury „Niebieskie Karty”.

Dodatkowo: jeśli wystąpiło uszkodzenie ciała dziecka lub potrzebuje ono pomocy lekarskiej, należy wezwać pogotowie i/lub – w miarę możliwości – skonsultować tę potrzebę z przedstawicielem ochrony zdrowia w placówce. Jeżeli zachodzi potrzeba umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej, zalecamy kontakt z sądem rodzinnym, a jeśli nie jest to możliwe – z policją. Sytuacja ta wymaga podjęcia natychmiastowych kroków w celu ochrony dziecka przed przemocą.

Tryb działania B

Ten tryb działania uwzględnia konkretne wskazówki – w zależności od zaznaczonych w kwestionariuszu punktów (czyli dokonanych obserwacji lub posiadanych informacji).

W tym trybie zaleca się m.in.:

- obserwację zachowań i stanu dziecka;
- spotkanie z rodzicami i zaproponowanie im wizyty u specjalisty w celu diagnozy psychologicznej potrzeb dziecka;
- rozmowę z dzieckiem lub rodzicem, który nie krzywdzi dziecka, w celu ustalenia poziomu jego bezpieczeństwa;
- zawiadomienie sądu rodzinnego, policji.

W tym trybie przewiduje się również przejście do trybu A – jeśli np. po sprawdzeniu okazuje się, że dziecko nie jest bezpieczne.

Tryb działania C

Działania zalecane w tym trybie:

- rozmowa z dzieckiem i ustalenie poziomu jego bezpieczeństwa w rodzinie;
- rozmowa z rodzicami na temat problemów wychowawczych, zbadanie stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie;
- monitorowanie sytuacji dziecka;
- powtórzenie kwestionariusza po upływie miesiąca, następnie dwóch i trzech miesięcy;

poinformowanie pracownika placówki (wychowawcy, pedagoga szkolnego), do której przechodzi dziecko, o swoich obserwacjach dotyczących istnienia czynników ryzyka.

9. Procedura „Niebieskie Karty” i działania w ramach grupy roboczej

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2005 r. nr 180, poz. 1493) oraz rozporządzenie w sprawie procedury „Niebieskie Karty” (Dz.U. z 2011 r. nr 209, poz. 1245) nakłada na pracowników różnych służb, w tym oświaty, **obowiązek reagowania w każdej sytuacji, gdy istnieje podejrzenie przemocy wobec dziecka**. Z drugiej zaś strony daje możliwość interdyscyplinarnej współpracy na rzecz pomocy dziecku i jego rodzinie.

Art. 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie mówi o tym, że:

- „1. Osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych powzięły podejrzenie o popełnieniu ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie, niezwłocznie zawiadamiają o tym policję lub prokuratora.
2. Osoby będące świadkami przemocy w rodzinie powinny zawiadomić o tym policję, prokuratora lub inny podmiot działający na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie”.

Uruchamiając procedurę „Niebieskie Karty”, pracownik oświaty otrzymuje możliwość wzięcia udziału w grupie roboczej przedstawicieli także innych służb i instytucji. Najczęściej są to pracownicy socjalni, funkcjonariusze policji, przedstawiciele ochrony zdrowia, przedstawiciele komisji rozwiązywania problemów alkoholowych oraz inni specjaliści, którzy znają sytuację rodzinną dziecka. Grupa robocza jest powoływana przez zespół interdyscyplinarny ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Do jego zadań należy integrowanie i koordynowanie działań służb i instytucji powołanych do realizacji procedury „Niebieskie Karty” oraz specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności przez:

1. diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie;
2. podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku;
3. inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie;
4. rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym;
5. inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.

Uczestnictwo w grupie roboczej daje pracownikowi oświaty możliwość wymiany informacji na temat dziecka i jego rodziny z innymi profesjonalistami, rozdzielenia zadań mających na celu diagnozę sytuacji w rodzinie, ochronę dziecka i monitorowanie jego sytuacji. To też możliwość podejmowania decyzji o interwencji prawnej w zespole z innymi profesjonalistami pracującymi w tej grupie roboczej i otrzymania wzajemnego wsparcia w pracy z dzieckiem i jego rodziną.

Według zapisów ww. ustawy do zadań grupy roboczej należą:

1. opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie;
2. monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy, oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy;
3. dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy, oraz efektów tych działań.

10. Interwencja a dziecko

Warto pamiętać, że dziecko zwykle nie chce rozmawiać o doznawanej przemocy nie dlatego, że nie lubi swoich nauczycieli czy wychowawców, tylko dlatego, że się boi. Strach ten dotyczy wielu rzeczy: reakcji sprawcy na ujawnienie tego, co dzieje się w domu, obaw o los swój i innych osób w rodzinie, np. drugiego rodzica, rodzeństwa. Dziecko przekazuje innym osobom informacje o przemocy odpowiednio do swojego wieku rozwojowego i stanu psychicznego – należy reagować nawet wtedy, gdy opisywane fakty wydają się nieprawdopodobne. Zawsze warto wziąć pod uwagę także to, że bezpośrednio po interwencji dziecko nie pojawi się w placówce. Może ono być narażone na eskalację przemocy ze strony sprawcy, ponieważ zainteresowanie przedstawiciela placówki sprawami rodzinnymi bywa odbierane jako ingerencja i może prowadzić do destabilizacji sytuacji rodziny. Dlatego zawsze należy zwracać uwagę na bezpieczeństwo dziecka.

Dziecko rozumie przemoc jako brak szacunku dla jego osoby, potrzeb, emocji, etapu rozwoju i integralności emocjonalnej. Dzieci będące ofiarą przemocy mogą nie znać innego sposobu nawiązywania kontaktu. Niektóre z nich przywykły do silnych bodźców w relacji z dorosłymi – krzyku, rozkazywania, decydowania, bicia. Potrzebują czasu, by przyzwyczaić się do nieznanych, pełnych szacunku dla drugiego człowieka zasad postępowania z ludźmi. Warto

podczas interwencji wyjaśnić im swój sposób myślenia o jego odrębności, należnym mu szacunku.

Przemoc to doświadczenie kontroli sprawowanej nad dzieckiem, określanie jego potrzeb i decydowanie o ich zaspokojeniu. Dziecko powinno się od nas dowiedzieć, co będzie się działo w czasie (i po) interwencji. Tłumacząc mu kolejne kroki działań instytucji i służb, należy zadbać o dostosowanie się do jego możliwości rozwojowych, opowiedzieć mu o zmianach, jakie mogą zajść w jego i rodziny życiu.

Dzieci będące ofiarami przemocy czasem nie chcą interwencji, gdyż:

- nie wiedzą, na czym ona polega;
- boją się zmiany lub nieskutecznych działań;
- obawiają się, że wszyscy (zwłaszcza rówieśnicy) dowiedzą się o ich problemach;
- boją się, że sprawca zrealizuje swoje wcześniejsze groźby („jeśli ktoś się o tym dowie, urządzę was wszystkich”) lub że poniesie odpowiedzialność za przemoc („jeśli komuś powiesz – będę/będziemy miał/mieli kłopoty”).

11. Dokumentacja

Dokumentowanie prowadzonych działań to jedno z ważnych zadań każdego profesjonalisty w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Przy podejmowaniu działań sprawdzających i interwencyjnych należy pamiętać o dokładnym prowadzeniu dokumentacji działań placówki i konsultacji ze specjalistami na co dzień zajmującymi się procedurą „Niebieskich Kart” i przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie. Dokumentacja powinna obejmować:

- notatki służbowe z obserwacji pedagogów i pozyskanych przez nich informacji; warto zapisywać wszystkie obserwacje dotyczące objawów towarzyszących dziecku, które mogą wskazywać na występowanie przemocy w rodzinie (patrz rozdział *Jak rozpoznać, czy dziecko jest ofiarą przemocy w rodzinie?*);
- ustalenia zespołu pedagogicznego lub wynik ich konsultacji ze specjalistami na temat możliwych rozwiązań proponowanych rodzinie dziecka;
- notatki z udziału w grupie roboczej i ustaleń tej grupy dotyczących działań szkoły czy placówki oświatowej względem konkretnego dziecka i jego rodziny.

Mamy nadzieję, że lektura tego artykułu będzie pomocna w rozwiązywaniu trudnych spraw, jakimi są kwestie związane z krzywdzeniem dzieci przez ich najbliższych. Zachęcamy do korzystania z narzędzia i materiałów pomocniczych, które można bezpłatnie pobrać ze strony [Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”](#). Pomoc dziecku i rodzinie ma ogromny sens. Każdy przypadek zatrzymania przemocy przerywa międzypokoleniowy łańcuch przekazywania nieprawidłowych zachowań w rodzinie i daje szansę na powrót do równowagi psychicznej dzieciom – naszym podopiecznym.

Podstawa prawna

Konwencja o prawach dziecka (Dz.U. z 1991 r. nr 120, poz. 526).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz.U. z 2011 r. nr 209, poz. 124).

Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela (Dz.U. z 1982 r. nr 3, poz. 19).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1991 r. nr 95, poz. 425).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2005 r. nr 180, poz. 1493).

Kwestionariusz oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka (dziecko młodsze – poniżej 9 lat)

Kwestionariusza i algorytmu używa tylko pracownik oświaty! Nie powinien być przekazywany dziecku lub rodzicom!

Lista A

Informacja od dziecka lub osoby, która była bezpośrednim świadkiem przemocy:

- A.1.** Ktoś w domu bije dziecko, popycha, szarpie, potrząsa, przytrzymuje, rzuca w nie przedmiotem itp.
- A.2.** Ktoś w domu używa wobec dziecka wulgarnych słów, obraża, poniża, straszy, szantażuje, izoluje w sposób ciągły i nieuzasadniony od kontaktu z innymi osobami, np. z rodziny lub z rówieśnikami, itp.
- A.3.** Opiekunowie nie zaspokajają podstawowych potrzeb dziecka, takich jak: przynależności, bezpieczeństwa, pożywienia, snu, leczenia, rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego, pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.
- A.4.** Ktoś w domu narusza sferę seksualną dziecka, tj.: dotyka intymnych części ciała, namawia na dotykanie intymnych części ciała osoby dorosłej, zmusza do kontaktu seksualnego, podejmuje kontakty seksualne z inną osobą w obecności dziecka, prezentuje pornografię lub zmusza do tworzenia treści pornograficznych z udziałem dziecka itp.
- A.5.** Dziecko ma ślady przemocy fizycznej lub zaniedbania (opis A.10 i A.11).
- A.6.** Dziecko mówi, że boi się wrócić do domu ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie (wobec siebie lub innych członków rodziny).
- A.7.** Dziecko mówi, że chce odebrać sobie życie ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie.
- A.8.** Dziecko jest świadkiem przemocy w rodzinie (wobec rodzica, rodzeństwa lub innej osoby mieszkającej w jego domu).

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki dotycząca rodzica:

- A.9.** Rodzic zachował się agresywnie (słownie lub fizycznie) wobec dziecka na terenie placówki oświatowej lub w miejscu publicznym, np. popchnął, szarpnął, uderzył, poniżył itp.

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki oświatowej dotycząca dziecka:

- A.10.** Dziecko ma widoczne ślady przemocy fizycznej, np.: uszkodzenia ciała, siniaki, zadrapania, obrzęki, oparzenia, obrażenia ciała świeże i/lub w różnych stadiach gojenia się, rany na ciele itp.
- A.11.** Dziecko ma widoczne ślady zaniedbania, np.: brak dbałości o higienę ciała, nieadekwatność ubioru do pory roku, wieku itp. Występują zaburzenia, opóźnienia rozwojowe, problemy emocjonalne, niepełnosprawność, a dziecko nie otrzymuje potrzebnej pomocy, np.: opieki

lekarskiej, zabiegów medycznych, terapii, wsparcia itp. Sytuacja ta występuje pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.

Lista B

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki dotycząca dziecka:

- B.1.** Dziecko odtwarza doświadczaną przemoc – w relacjach rówieśniczych (lub zabawie), identyfikuje się z rolą ofiary i/lub sprawcy.
- B.2.** Dziecko reaguje nieadekwatnie do sytuacji powstałej w placówce, np.: lękiem, izolacją, autoagresją, agresją itp.
- B.3.** Dziecko zachowuje się autodestrukcyjnie, np.: gryzie, szczypie się, uderza głową. Dziecko jest od jakiegoś czasu lub stale apatyczne, ospałe, nie ma chęci do zabawy, eksploracji rozwojowej.
- B.4.** Dziecko boi się powrotu do domu i/lub reaguje lękiem lub innymi trudnymi emocjami na kontakt z rodzicem/rodzicami i/lub na sytuację powrotu do domu.
- B.5.** Dziecko często opuszcza zajęcia (dotyczy dzieci objętych obowiązkiem szkolnym) lub bez uzasadnionego powodu jest nieobecne bezpośrednio po rozmowach z rodzicami lub działaniach interwencyjnych placówki.

Informacje dotyczące rodziców:

- B.6.** Postawa i zachowanie rodziców zagraża dobru, rozwojowi i bezpieczeństwu dziecka.
- B.7.** Rodzice nie współpracują z placówką przy udzielaniu pomocy dziecku.
- B.8.** Dziecko rozdzielone z rodzicami na skutek emigracji lub innej sytuacji losowej, pozostające bez opieki osoby dorosłej i/lub wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców lub innych osób z rodziny.
- B.9.** Na terenie placówki rodzic jest pod wpływem środków zmieniających świadomość, np. alkoholu, narkotyków itp. lub nie zgłasza się po odbiór dziecka.
- B.10.** Którekolwiek dziecko z rodziny z powodu przemocy lub zaniedbania wymagało umieszczenia w pieczy zastępczej.

Lista C

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki oświatowej lub informacja od osób będących w kontakcie z dzieckiem i rodzicami:

- C.1.** Karalność rodzica za przemoc lub przemoc w rodzinie.
- C.2.** Wcześniejsze podejrzenie dotyczące przemocy wobec dziecka lub przemocy w rodzinie albo obecne podejrzenie przemocy w rodzinie dziecka.
- C.3.** Rodzic nadużywający środków zmieniających świadomość – np.: alkoholu, narkotyków, leków itp.

- C.4.** Poważne problemy zdrowotne, emocjonalne, choroba psychiczna wśród osób zamieszkujących z dzieckiem.
- C.5.** Rozwód, separacja rodziców, konflikt w rodzinie lub inna sytuacja kryzysowa.
- C.6.** Dziecko o szczególnych wymaganiach wychowawczych, edukacyjnych i występuje 1 lub więcej spośród: problemy emocjonalne, problemy społeczne, zaburzenie rozwojowe, niepełnosprawność.
- C.7.** Niskie kompetencje wychowawcze rodziców, niewydolność wychowawcza lub brak zainteresowania rodziców rozwojem dziecka.
- C.8.** Matka i/lub ojciec byli poniżej 18 r.ż. w chwili narodzin dziecka.
- C.9.** Ubóstwo i wynikające z tego stanu problemy rodziców.

Sprawdź, czy występują sygnały ze wszystkich list: A, B i C, a następnie postępuj zgodnie ze wskazówkami w algorytmie postępowania!

Propozycja algorytmu postępowania w przypadku podejrzenia przemocy w rodzinie wobec dziecka (dziecko młodsze – poniżej 9 lat)

Zaznaczenie przynajmniej jednego z punktów listy A – **tryb A**

- 1. Uruchom procedurę „Niebieskie Karty”.**
- 2.** Jeśli wystąpiło uszkodzenie ciała dziecka lub potrzebuje ono pomocy lekarskiej, wezwij pogotowie i/lub skonsultuj tę potrzebę z przedstawicielem ochrony zdrowia w Twojej placówce (jeśli jest to możliwe).
- 3.** Jeśli zachodzi potrzeba umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej, skontaktuj się z sądem rodzinnym – jeśli nie ma takiej możliwości, skontaktuj się z policją. Jeśli podejrzewasz, że dziecko jest ofiarą przemocy – nie może ono zostać pod opieką rodzica krzywdzącego.

Zaznaczenie przynajmniej jednego z punktów listy B – **tryb B**

Jeśli zaznaczono **tak** w punkcie:

- B.1/B.2/B.3:** Spotkaj się z rodzicami i zaproponuj im konsultację u specjalisty w celu diagnozy psychologicznej potrzeb dziecka. Jeśli rodzice nie współpracują z placówką, a podejrzewasz, że dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.
- B.4:** Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom jego bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko nie komunikuje się werbalnie, obserwuj jego zachowania. Porozmawiaj z rodzicem, który nie krzywdzi dziecka, w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.
- B.5/B.7/B.8:** Zawiadom sąd rodzinny.
- B.6:** Porozmawiaj z rodzicem, który nie krzywdzi dziecka, w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie. Jeśli dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.

B.9: Zawiadom policję.

B.10: Obserwuj dziecko. Jeśli zauważysz niepokojące objawy, porozmawiaj z jego rodzicami w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie. Jeśli dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.

W każdej sytuacji monitoruj sytuację dziecka!

Zaznaczenie przynajmniej trzech z punktów listy C – **tryb C**

1. Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom jego bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko się nie komunikuje werbalnie, obserwuj jego zachowania, zabawy.
2. Porozmawiaj z rodzicami na temat problemów wychowawczych, zbadaj stopień bezpieczeństwa dziecka w rodzinie. Jeśli nie masz informacji od dziecka na temat stopnia jego bezpieczeństwa (ze względu na wiek, rozwój, stan dziecka), przekaz rodzicom informację na temat swojego niepokoju, ustal sposób weryfikacji stopnia bezpieczeństwa dziecka.
3. Monitoruj sytuację dziecka. Po 1, 2 i 3 miesiącach powtórz kwestionariusz.
4. Poinformuj pracownika placówki (wychowawca, pedagog szkolny), do której przechodzi dziecko, o swoich obserwacjach.

Jeśli nie zaznaczono przynajmniej jednego punktu na liście A, przynajmniej jednego punktu na liście B i przynajmniej trzech punktów na liście C, należy zakończyć działanie.

Dostosuj sposób rozmowy do wieku i możliwości dziecka! Podczas interwencji, rozmów, wspieraj dziecko w kontakcie z pracownikami służb i instytucji!

Kwestionariusz oceny ryzyka występowania przemocy w rodzinie wobec dziecka (dziecko starsze – powyżej 9 lat)

Kwestionariusza i algorytmu używa tylko pracownik oświaty! Nie powinien być przekazywany dziecku lub rodzicom!

Lista A

Informacja od dziecka lub osoby, która była bezpośrednim świadkiem przemocy:

- A.1.** Ktoś w domu bije dziecko, popycha, szarpie, potrząsa, przytrzymuje, rzuca w nie przedmiotem itp.
- A.2.** Ktoś w domu używa wobec dziecka wulgarnych słów, obraża, poniża, straszy, szantażuje, izoluje w sposób ciągły i nieuzasadniony od kontaktu z innymi osobami, np. z rodziny lub z rówieśnikami, itp.
- A.3.** Opiekunowie nie zaspokajają podstawowych potrzeb dziecka, takich jak: przynależności, bezpieczeństwa, pożywienia, snu, leczenia, rozwoju poznawczego, emocjonalnego, społecznego, pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.
- A.4.** Ktoś w domu narusza sferę seksualną dziecka, tj.: dotyka intymnych części ciała, namawia na dotykanie intymnych części ciała osoby dorosłej, zmusza do kontaktu seksualnego, podejmuje kontakty seksualne z inną osobą w obecności dziecka, prezentuje pornografię lub zmusza do tworzenia treści pornograficznych z udziałem dziecka itp.
- A.5.** Dziecko ma ślady przemocy fizycznej lub zaniedbania (opis A.10 i A.11).
- A.6.** Dziecko mówi, że boi się wrócić do domu ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie (wobec siebie lub innych członków rodziny).
- A.7.** Dziecko mówi, że chce odebrać sobie życie ze względu na zagrożenie przemocą w rodzinie.
- A.8.** Dziecko jest świadkiem przemocy w rodzinie (wobec rodzica, rodzeństwa lub innej osoby mieszkającej w jego domu).

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki dotycząca rodzica:

- A.9.** Rodzic zachował się agresywnie (słownie lub fizycznie) wobec dziecka na terenie placówki oświatowej lub w miejscu publicznym, np. popchnął, szarpnął, uderzył, poniżył itp.

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki oświatowej dotycząca dziecka:

- A.10.** Dziecko ma widoczne ślady przemocy fizycznej, np.: uszkodzenia ciała, siniaki, zadrapania, obrzęki, oparzenia, obrażenia ciała świeże i/lub w różnych stadiach gojenia się, rany na ciele itp.
- A.11.** Dziecko ma widoczne ślady zaniedbania, np.: brak dbałości o higienę ciała, nieadekwatność ubioru do pory roku, wieku, itp. Występują zaburzenia, opóźnienia rozwojowe, problemy emocjonalne, niepełnosprawność, a dziecko nie otrzymuje potrzebnej pomocy, np.: opieki

lekarskiej, zabiegów medycznych, terapii, wsparcia itp. Sytuacja ta występuje pomimo wcześniejszej pracy z opiekunami w tym zakresie.

Lista B

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki oświatowej dotycząca dziecka:

- B.1.** Dziecko odtwarza doświadczaną przemoc – w relacjach rówieśniczych (lub zabawie), identyfikuje się z rolą ofiary i/lub sprawcy.
- B.2.** Dziecko reaguje nieadekwatnie do sytuacji powstałej w placówce, np.: lękiem, izolacją, autoagresją, agresją itp.
- B.3.** Dziecko zachowuje się autodestrukcyjnie, np.: bije, szczypie się, nacina sobie skórę itp. Lub występują zachowania ryzykowne dziecka, np.: ucieczki z domu, używanie substancji zmieniających świadomość, ryzykowne kontakty itp.
- B.4.** Dziecko boi się powrotu do domu i/lub reaguje lękiem lub innymi trudnymi emocjami na kontakt z rodzicem/rodzicami i/lub na sytuację powrotu do domu.
- B.5.** Dziecko często opuszcza zajęcia (dotyczy dzieci objętych obowiązkiem szkolnym) lub bez uzasadnionego powodu jest nieobecne bezpośrednio po rozmowach z rodzicami lub działaniach interwencyjnych placówki.

Informacje dotyczące rodziców:

- B.6.** Postawa i zachowanie rodziców zagraża dobru, rozwojowi i bezpieczeństwu dziecka.
- B.7.** Rodzice nie współpracują z placówką przy udzielaniu wsparcia dziecku.
- B.8.** Dziecko rozdzielone z rodzicami na skutek emigracji lub innej sytuacji losowej, pozostające bez opieki osoby dorosłej i/lub wsparcia emocjonalnego ze strony rodziców lub innych osób z rodziny.
- B.9.** Na terenie placówki rodzic jest pod wpływem środków zmieniających świadomość, np. alkoholu, narkotyków itp.
- B.10.** Którekolwiek dziecko z rodziny z powodu przemocy lub zaniedbania wymagało umieszczenia w pieczy zastępczej.

Lista C

Obserwacja pracownika szkoły lub placówki oświatowej lub informacja od osób będących w kontakcie z dzieckiem i rodzicami:

- C.1.** Karalność rodzica za przemoc lub przemoc w rodzinie.
- C.2.** Wcześniejsze podejrzenie dotyczące przemocy wobec dziecka lub przemocy w rodzinie albo obecne podejrzenie przemocy w rodzinie dziecka.

- C.3.** Rodzic nadużywający środków zmieniających świadomość – np.: alkoholu, narkotyków, leków itp.
- C.4.** Poważne problemy zdrowotne, emocjonalne, choroba psychiczna wśród osób zamieszkujących z dzieckiem.
- C.5.** Rozwód, separacja rodziców, konflikt w rodzinie lub inna sytuacja kryzysowa.
- C.6.** Dziecko o szczególnych wymaganiach wychowawczych, edukacyjnych i występuje 1 lub więcej spośród: problemy emocjonalne, problemy społeczne, zaburzenie rozwojowe, niepełnosprawność.
- C.7.** Niskie kompetencje wychowawcze rodziców, niewydolność wychowawcza lub brak zainteresowania rodziców rozwojem dziecka.
- C.8.** Matka i/lub ojciec byli poniżej 18 r.ż. w chwili narodzin dziecka.
- C.9.** Ubóstwo i wynikające z tego stanu problemy rodziców.

Sprawdź, czy występują sygnały ze wszystkich list: A, B i C, a następnie postępuj zgodnie ze wskazówkami w algorytmie postępowania!

Propozycja algorytmu postępowania w przypadku podejrzenia przemocy w rodzinie wobec dziecka (dziecko starsze – powyżej 9 lat)

Zaznaczenie przynajmniej jednego z punktów listy A – **tryb A**

1. Uruchom procedurę „Niebieskie Karty”.

- 2. Jeśli wystąpiło uszkodzenie ciała dziecka lub potrzebuje ono pomocy lekarskiej – wezwij pogotowie i/lub skonsultuj tę potrzebę z przedstawicielem ochrony zdrowia w Twojej placówce (jeśli jest to możliwe).
- 3. Jeśli zachodzi potrzeba umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej skontaktuj się z sądem rodzinnym – jeśli nie ma takiej możliwości, skontaktuj się z policją.

Zaznaczenie przynajmniej jednego z punktów listy B – **tryb B**

Jeśli zaznaczono **tak** w punkcie:

- B.1/B.2/B.3:** Spotkaj się z rodzicami i zaproponuj im konsultację u specjalisty w celu diagnozy psychologicznej potrzeb dziecka. Jeśli rodzice nie współpracują, a dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.
- B.4:** Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom jego bezpieczeństwa w rodzinie. Porozmawiaj z rodzicem, który nie krzywdzi dziecka, w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa w rodzinie. Jeśli dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.
- B.5/B.7/B.8:** Zawiadom sąd rodzinny.
- B.6:** Porozmawiaj z rodzicem, który nie krzywdzi dziecka, w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie. Jeśli dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.

B.9: Zawiadom policję.

B.10: Obserwuj dziecko. Jeśli zauważysz niepokojące objawy, porozmawiaj z jego rodzicami w celu zbadania stopnia bezpieczeństwa dziecka w rodzinie. Jeśli dziecko nie jest bezpieczne, postępuj zgodnie z trybem A.

W każdej sytuacji monitoruj sytuację dziecka!

Zaznaczenie przynajmniej trzech z punktów Listy C – **tryb C**

1. Porozmawiaj z dzieckiem i ustal poziom jego bezpieczeństwa w rodzinie
2. Porozmawiaj z rodzicami na temat problemów wychowawczych, zbadaj stopień bezpieczeństwa dziecka w rodzinie.
3. Monitoruj sytuację dziecka. Po 1, 2 i 3 miesiącach powtórz kwestionariusz.
4. Poinformuj pracownika placówki (wychowawca, pedagog szkolny), do której przechodzi dziecko, o swoich obserwacjach.

Jeśli nie zaznaczono przynajmniej jednego punktu na liście A, przynajmniej jednego punktu na liście B i przynajmniej trzech punktów na liście C, należy zakończyć działanie.

Dostosuj sposób rozmowy do wieku i możliwości dziecka! Podczas interwencji, rozmów, wspieraj dziecko w kontakcie z pracownikami służb i instytucji!